

**ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ**

Науменко Марина Ігорівна

УДК 347.4:[477]

«ПРАВО ДОВІРЧОЇ ВЛАСНОСТІ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ»

АВТОРЕФЕРАТ

роботи на здобуття освітнього ступеня «Магістр»
спеціальність 081 «Право»

Науковий керівник: д.н. з держ.
упр., доцент (б.в.з.) Плеханова
О.П.

Рецензент: к.ю.н., доцент
Мамчур Л.В.

Миколаїв – 2019

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Розширення потреб суспільства призводить до появи правових інституцій, які мають на меті задовольнити потреби всіх суб'єктів. При цьому доволі часто використовуються правові конструкції, які вже реалізовані в інших правових системах, хоча подібне запозичення не завжди оптимально відповідає національному законодавству. Відомо, що правові відносини управління власністю на користь третьої особи є поширеними в багатьох економічних системах, а юридично вперше сформувалися як інститут трасту (довірчої власності) у англо-саксонській правовій системі.

Довірча власність, в силу своєї рідності, є цікавим об'єктом для вивчення та аналізу з точки зору її рецепції континентальним правом. Накопичений досвід Великої Британії та Сполучених Штатів Америки, а також наявність зарубіжних варіантів траст-концепції у країнах Латинської Америки, Японії дають можливість для аналізу чинного стану та вдосконалення існуючої національної моделі права довірчої власності.

Україна, отримавши статус незалежної демократичної держави, в нормах Конституції України закріпила непорушність власності та свободу розпорядження об'єктами права власності як фундаментальні принципи цивільного права. Тим часом, питання належного правового регулювання права довірчої власності досі залишається дискусійним у науці цивільного права України.

Потрібно визнати, що окремого профільного закону, який би регулював сферу відносин, пов'язаних з правом довірчої власності, на даний момент в національному законодавстві немає. У 2016 році був запропонований законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження права довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язань», який в разі його прийняття комплексно врегулював би відносини довірчої власності у розрізі забезпечення виконання зобов'язань, але він не пройшов стадію перевірки, оскільки містив багато недоліків та прогалин.

Автори Цивільного кодексу України право довірчої власності намагаються реалізувати, в тому числі через відносини з управління майном, які регламентуються в рамках зобов'язальної конструкції довірчого управління. Зважаючи на те, що право довірчої власності та зобов'язальна конструкція договору управління майном існують фактично тільки з прийняттям в 2013 році змін до чинного Цивільного Кодексу, то на сьогодні практичний досвід їх застосування є мінімальним. І тому використання зобов'язальної конструкції для формування зазначеного речового інституту, що традиційно є підвидом абсолютного права власності, спричиняє появу ряду питань доктринального та правозастосовчого характеру, що і викликає потребу подальшого наукового дослідження.

Ступінь дослідженості теми. Класичні підходи та концептуальні характеристики трастів, їх об'єктивна природа та механізм функціонування в різних історико-політичних умовах з'ясовані значною мірою у працях В.Блекстона, А.Оуклі, Ф.Мейтланда, В.Холдсуорса, А.Оноре (Велика Британія), І.Уотерса, С.Мілсома (Канада), А.Скотта, П.Йорка (США), Г.Ерши (Угорщина).

Активну дослідницьку діяльність у цьому напрямку ведуть такі російські юристи, як В.Плетньов, А.Люсов, Л.Єфімова, П.Лакно, П. Бірюков, З.Е. Беневоленська, М.І. Булигін, О.Г. Денисюк, Л.Ю. Міхеєва, Д.В. Мещеряков, Д.О. Подгорнов, Т.О. Столбунова, Є.О. Суханов, І.Г. Чалий.

У доробку вітчизняних правознавців є ґрунтовні роботи Р.А. Майданика «Траст: собственность и управление капиталами» (1995р.), «Проблеми довірчих відносин у цивільному праві» (2002р.), дисертаційні роботи С.С.Сліпченка «Институт права доверительной собственности и его действие в Украине» (1997р.), М.Г. Слюсаревського «Теоретические проблемы договорного управления чужим имуществом в Украине» (1999 р.), І.В. Венедіктової «Договір довірчого управління майном як форма реалізації правового інституту довірчого управління майном в Україні (2003 р.) Г. Харченка «Правове регулювання діяльності трастових компаній та довірчих товариств: порівняльно-правовий аналіз» (2003 р.), Ю. Курпас «Становлення та розвиток інституту управління

майном в Україні» (2004 р.), наукові розробки О.Г. Братель, В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Кравченка, В.Безбаха, В.Владимирової, Ю.В. Вітки та інших.

Мета і завдання. Метою роботи є формулювання загальних закономірностей і тенденцій розвитку правових відносин, що складаються у сфері використання інституту права довірчої власності, зокрема за допомогою укладення договору управління майном.

Завданнями роботи в рамках окресленої мети є наступні:

- з'ясувати передумови і причини глобального поширення інституту довірчої власності в умовах англо-американської правової системи, що призвели до її виокремлення у самостійний правовий інститут;
- дослідити правові системи сучасності на предмет наявності у них аналогів інституту довірчої власності;
- з'ясувати можливі моделі рецепції інституту довірчої власності, виходячи із наявного досвіду зарубіжних країн;
- розглянути передумови та наслідки рецепції трасту у правову систему України з урахуванням особливостей національного права;
- розкрити поняття та ознаки договору управління майном, що породжує виникнення довірчої власності;
- надати розгорнуту юридичну характеристику договору довірчого управління майном;
- з'ясувати особливості виконання договору;
- виокремити спеціальні підстави для застосування відповідальності сторін у договорі управління майном;
- розглянути підстави та правові наслідки припинення договору;
- з'ясувати специфіку використання моделі договору довірчого управління для окремих груп відносин з управління майном в Україні;
- визначити особливості використання довірчого управління майном в умовах глобалізації економіки.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є суспільні

відносини, які виникають при реалізації правової конструкції права довірчої власності.

Предметом дослідження є система нормативно-правових актів, які регулюють дану правову інституцію, наукові доктрини та дослідження в цій галузі, національна правозастосовна практика.

Методи дослідження застосовані з урахуванням поставленої мети і задач дослідження, його об'єкта та предмета. Для встановлення об'єктивності та обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, під час дослідження використовувався комплекс загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, зокрема таких як: метод аналізу (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 3.1, 3.2); конкретно-історичний метод дозволив простежити еволюцію довірчої власності (підрозділи 1.1-1.4); формально-юридичний метод – осмислити і оцінити зміст нормативного матеріалу, який стосується довірчого управління майном (підрозділи 1.5, 2.1 – 2.4, 3.1); метод формальної логіки використовувався для вивчення термінології у сфері управління довірчою власністю (підрозділи 1.1, 1.3, 2.1, 2.3); метод синтезу дозволив зробити авторські визначення і висновки у роботі; за допомогою системно-структурного методу визначаються структура правовідносин, що виникають з управління довірчою власністю, та класифікація форм його реалізації (підрозділи 1.1, 2.2, 2.3, 2.4, 3.1); порівняльно-правовий метод покладений в основу аналізу законодавства України, положень зарубіжного законодавства та основних міжнародно-правових актів в сфері довірчого управління. Також він дозволив виявити особливості рецесії трасту в зарубіжних країнах (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.2, 2.3, 2.4, 3.1, 3.2).

Публікації. За темою магістерської роботи опубліковано 1 статтю у науковому журналі «Молодий вчений».

Структура і обсяг магістерської роботи обумовлені метою і завданнями дослідження. Робота складається з вступу, трьох розділів, які містять десять підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дипломної роботи становить 115 сторінок, з яких основного тексту 105 сторінок. Список використаних джерел складається з 105 найменувань на 10 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми магістерської роботи, ступінь наукової розробки проблеми дослідження; визначені основна мета і конкретні завдання роботи, її об'єкт і предмет, методологічні, теоретичні та емпіричні основи.

Розділ 1. «Загальнотеоретичні засади виникнення інституту довірчої власності» розглядає концепцію довірчої власності, яка історично склалася у Англії, дістала поширення і активний розвиток у інших країнах англосаксонської правової сім'ї, а згодом була запозичена у країнах континентального права. Розділ складається з чотирьох підрозділів.

На основі вивчення праць зарубіжних дослідників інституту довірчої власності з'ясовано джерела його зародження і причини широкого поширення для врегулювання відносин з передачі траст-фонду до іншої особи, що виступає в цивільному обороті замість титульного власника та передає отримані від управління майном доходи спеціально указаному вигодонабувачу або самому власнику.

Досліджено наявні аналогії до довірчої власності у правових системах світу, починаючи з римського приватного права і аж до сучасних інститутів країн континентального права, окреслено сферу і обсяги використання запозиченого трасту у праві сучасного зарубіжжя.

Наголошується на тому, що основна відмінність між класичною довірчою власністю і довірчим управлінням полягає у різній правовій природі прав – довірча власність є особливим родом речового права, що обмежений порівняно з повноцінним правом власності лише тим, що титульний власник визначає склад майна, ціль передачі його довірчому власнику, і на чию користь спрямовувати доходи від володіння майном. Тоді як управління майном є різновидом зобов'язальних відносин.

Найоптимальнішим варіантом трасту у праві України є зобов'язально-правова конструкція договору управління майном, що засновує довірчу власність у управителя.

Розділ 2. «Договір управління майном у системі цивільного права України» складається з чотирьох підрозділів і присвячений більш детальному вивченню управління майном за договором, в контексті чинного законодавства та доктрин цивільного права.

Договір управління майном встановлює довірчу власність не в кожному випадку, що впливає на особливості укладення договору довірчого управління майном в частині його нотаріального посвідчення і державної реєстрації. В результаті укладення договору виникають внутрішні відносини між учасниками – установником управління – власником майна, управителем (суб'єктом підприємницької діяльності) та бенефіціарієм, що не є стороною договору, а виступає як третя особа. Крім того, виникають відносини зовнішні – між довірчим управителем та третіми особами, з якими він співпрацює з приводу довіреного йому майна від власного імені.

Досліджено нормативно-правові акти, що визначають основні засади існування довірчого управління майном і його окремими видами в Україні. На основі вивчення чинного законодавства зроблено висновок про необхідність розробки комплексного нормативного акту, що створив би одноманітне правове поле для розвитку відносин із довірчого управління майном. Для цього слід використовувати і вітчизняні доктринальні напрацювання щодо довірчого управління як самостійного інституту зобов'язального права, і кращий зарубіжний досвід.

Окремо визначено випадки відповідальності сторін за договором та загальні і спеціальні підстави для його припинення, і проаналізовано наслідки такого припинення.

Розділ 3 «Особливості використання інституту управління майном в Україні» складається із двох підрозділів. У першому підрозділі досліджено форми та особливості довірчого управління фінансовими активами, цінними

паперами, об'єктами нерухомого майна, що здійснюється спеціальними суб'єктами, та спеціальні регулятивні акти законодавства у відповідних сферах.

Зроблено висновок про те, що вітчизняна правова наука і судова практика потребують сформулювати універсальні підходи до регулювання відносин довірчого управління майном. Зважаючи на широке розповсюдження трастових відносин у світі, доступність участі у таких відносинах для національного інвестора, та наявність трастоподібних відносин, ускладнених іноземним елементом, слід загострити увагу на приєднанні до таких актів уніфікованого законодавства, як Гаазька конвенція стосовно права, що врегульовує трасти та їх визнання 1995 року.

Для вирішення вказаної проблеми запропоновано застосовувати норми міжнародного приватного права. В такому разі, вибір юрисдикції регулювання відносин, які пов'язані із встановленням щодо майна режиму довірчої власності, буде вирішуватись відповідно до загальноприйнятих норм міжнародного приватного права.

ВИСНОВКИ

1. Особливим видом права власності в країнах сім'ї англо-саксонського права є право довірчої власності, яке виникає внаслідок закону або договору управління майном. Суть довірчої власності полягає у виділенні власником певного майна і передачі виокремленої власності в управління довірчому власникові; при цьому довірчий власник володіє правовим титулом на об'єкт трасту одночасно із справедливим зобов'язанням зберігати чи використовувати власність на користь визначених вигодонабувачів.

2. Траст є гнучкою конструкцією, що викристалізувалася протягом останніх 10 століть, здатна забезпечити інтереси власника майна, професійного управлінця і особи – вигодонабувача, і є поширена в цілому світі, оскільки більшість розвинених держав оцінили пропоновані нею переваги і запозичили її в національні правові системи, пристосовавши до умов континентальної системи

права.

3. Однією з основних проблем використання конструкції довірчої власності в Україні є невизначеність щодо єдиного підходу для запозичення моделі довірчої власності в українському праві. Прямих аналогів у національному праві немає, є лише подібні фідучіарні відносини в зобов'язальному праві. Вітчизняна і східноєвропейська доктрина в цілому ґрунтують свої підходи стосовно цього інституту переважно на розроблених правових концепціях представників англо-американської системи права.

Сучасне національне законодавство, яке регулює дане питання, складається з Цивільного кодексу України, низки спеціальних стосовно банківської справи, ринку цінних паперів та управління фінансовими активами законів та чинного Декрету Кабінету Міністрів України «Про довірчі товариства» від 17.03.1993 року. Окремого профільного закону, який би регулював сферу відносин, пов'язаних з правом довірчої власності, на даний момент немає, а з цілого ряду законопроектів, що їх систематично вносять на розгляд Верховної Ради для подолання існуючої законодавчої діри, жоден так і не був прийнятий.

4. Особливість цивільно-правового регулювання довірчої власності в Україні полягає у встановленні обмеженого і виключного переліку підстав виникнення цього речового титулу, недосконалості законодавства, неузгодженості правових положень, що значно стримує відкрите і прозоре використання договорів довірчого управління для юридичного оформлення відповідних відносин по управлінню чужим майном.

5. Однією з основних проблем використання конструкції довірчої власності в Україні є невизначеність щодо єдиного підходу для запозичення моделі довірчої власності в українському праві. Прямих аналогів у національному праві немає, є лише подібні фідучіарні відносини в зобов'язальному праві. Вітчизняна і східноєвропейська доктрина в цілому ґрунтують свої підходи стосовно цього інституту переважно на розроблених правових концепціях представників англо-американської системи права.

6. Сучасне національне законодавство, яке регулює дане питання

складається з Цивільного кодексу України, низки спеціальних стосовно банківської справи, ринку цінних паперів та управління фінансовими активами законів та чинного Декрету Кабінету Міністрів України «Про довірчі товариства» від 17.03.1993 року. Окремого профільного закону, який би регулював сферу відносин пов'язаних з правом довірчої власності, на даний момент немає, а з цілого ряду законопроектів, що їх систематично вносять на розгляд Верховної Ради для подолання існуючої законодавчої діри, жоден так і не був прийнятий.

7. Особливість цивільно-правового регулювання довірчої власності в Україні полягає у встановленні обмеженого і виключного переліку підстав виникнення цього речового титулу, недосконалості законодавства, неузгодженості правових положень, що у 2000-х призвело до ряду гучних справ, пов'язаних із шахрайством залученими коштами і майном з боку довірчих товариств, а зараз значно стримує відкрите і прозоре використання договорів довірчого управління для юридичного оформлення відповідних відносин по управлінню чужим майном.

Нечіткі та непослідовні спроби до 2004 року застосувати до врегулювання відносин, що ґрунтуються на особливій довірі, шляхом застосування існуючого в нашій правовій системі інституту представництва, за умов відсутності належного контролю за діяльністю створених посередницьких структур призвели до відчутного послаблення довіри населення до довірчих товариств та дискредитації самого терміну трасту в його очах.

8. Тим часом, поява фондових і товарних ринків вимагає вкладання грошей великих та середніх інвесторів у фінансові активи, акумулювання і торгівлі кредитними ресурсами, оперативного маневрування тимчасово вільними коштами клієнтів, що у відносинах з договором управління майном, безумовно, дають змогу отримати відчутну вигоду і довірителю, і довірчій особі.

Довірче управління за умов економіки перехідного типу має значно більші перспективи порівняно з аналогічними перспективами в традиційних ринкових економіках. Досить перспективним напрямом вкладання коштів, переданих до довірчого управління, є їх залучення до великих інвестиційних проектів. Наявність

активного попиту на послуги по управлінню викликає потребу в детальному правовому врегулюванні існуючих відносин з урахуванням кращих традицій світового права.

9. Вітчизняний законодавець встановив можливість встановлення довірчих відносин на підставі договору управління майном без будь-яких обмежень щодо сфери застосування такого правочину для цілей довірчої власності.

10. Суб'єктний склад відносин довірчого управління в національній правовій системі може передбачати наявність двох або трьох учасників наведених відносин. Обов'язковими учасниками відносин довірчої власності виступають установник (фідуціант) і довірчий власник (фідуціарій).

11. Правова природа довірчого управління полягає у наданні довірчому власнику речового права, обмеженого цільовим характером його здійснення в інтересах визначених осіб. Цільовий характер означає обумовленість метою, для якої передається майно у довірчу власність.

Право довірчого управління слід визначати як сукупність майнових відносин довірчого (фідуціарного) характеру, що виникають на підставах, передбачених законом, і реалізуються виключно в інтересах вигодонабувача, згідно з якими власник – засновник довірчого управління передає довірчому власнику для формування траст-фонду майно, що належить йому на праві власності, з метою інвестиційного управління об'єктом трасту шляхом реалізації повноважень управління в порядку та на умовах, визначених договором довірчого управління майном.

12. До особливостей довірчого управління можна зарахувати наступні. Довірче управління виявляє одночасно і статику, і динаміку відносин власності; стосується індивідуально визначених речей; в нашій правовій системі виявляє себе в рамках договірної зобов'язання; повноваження управителя щодо майна прямо визначаються установником, але не залежать від прав управителя на майно; і захист прав на майно, що знаходиться в управлінні, управитель може здійснювати абсолютними способами, як власник.

13. Надаючи розширені можливості для захисту довірчої власності від

третіх осіб, закон покладає на довірчого власника посилену відповідальність, що пов'язана із вимогою здійснювати свої повноваження щодо переданого майна, як щодо свого власного. Перед довірительцем управитель відповідає власним майном, якщо допущена недбалість у його діях. Перед третіми особами – за рахунок майна, переданого в довірче управління.

Слід подбати про посилення захисту прав установника управління, і передбачити в законодавстві гарантії (підвищені вимоги до розміру статутного капіталу, обов'язкове страхування ризиків, надання гарантій виплати) конкретні випадки відповідальності – повну (а інколи і кратну) відповідальність власним майном за змішування довіреного майна з власним, невиконання доходу з майна тощо.

Якщо відбувається припинення довірчого управління, то довірчий власник зобов'язаний розпорядитись залишком майна згідно договору, а якщо розпоряджень не зроблено, – повернути майно засновнику чи його спадкоємцям.

12. Довірче управління активами є сферою, де договір управління майном застосовується найчастіше, і може здійснюватися як на розсуд управителя, так і під контролем чи за наказом довірителя. Спеціальний суб'єкт договору управління активами є фінансова установа, що має ліцензію на управління, і може отримувати комісійні у твердій сумі чи у вигляді відсотка за надані послуги.

13. Наявність деталізованого (видового) спеціального правового регулювання відносин з управління активами означає підвищений інтерес держави до питань стабільності і безпеки такого управління. З іншого боку, велика кількість спеціальних законодавчих актів збільшує ризик неузгодженості закріплених у них положень між собою, що нашоєму на думку про необхідність прийняття комплексного регулятивного нормативно-правового акту (краще на рівні закону), що встановив би єдину термінологію, принципи, засади правового регулювання адміністративних, зобов'язальних, фінансових відносин з управління майном різних видів і форм власності.

Такий підхід дозволив би подолати існуючі розбіжності у текстах законів, насамперед, вилучити звідти поняття довірчої власності, узгодити санкції за

порушення зобов'язань і уніфікувати підстави і процедуру їх застосування.

14. Розповсюдженість відносин з управління чужим майном у правових системах світу давно стала предметом вивчення не лише порівняльного правознавства, але і міжнародного приватного права, бо виникнення колізій у різних юрисдикціях є неминучим. Наявність уніфікованих норм Гаазької конвенції і той факт, що Україна досі її не ратифікувала, негативно позначається на економіці держави, як і відсутність матеріально-правового регулювання відповідних відносин (щодо створення фінансово-промислових груп).

Тому, крім прийняття комплексного національного законодавчого акту, Україні слід приєднатися до Гаазької конвенції як уніфікованого акта міжнародного приватного права. Це спростить доступ інвесторів на ринки України і надасть їм додаткові гарантії щодо збереження залучених інвестицій.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

1. Січко Д. С. Правова природа інституту довірчого управління майном / Д. С. Січко, М. І. Науменко. *Молодий вчений*. 2018. №12. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/12/50.pdf>.

АНОТАЦІЇ

Науменко М.І. Право довірчої власності: цивільно-правовий аспект.

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр» за спеціальністю 081 «Право». Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Миколаїв, 2019.

Магістерську роботу присвячено дослідженню довірчої власності як інституту загального права, який нещодавно був рецептований до національної правової системи у вигляді зобов'язальних відносин із договору управління майном, що встановлює довірчу власність на певне виокремлене майно. Аналізу піддана класична доктрина довірчої власності, варіанти її рецепції у національну правову систему континентального типу, правову природу та специфіку укладення і виконання договору довірчого управління майном, особливості

управління такими ви дами майна, як гроші, цінні папери, нерухоме майно та іншими. Результатами роботи є визначення базових понять, формулювання ознак цивільно-правових відносин у сфері управління майном в Україні. У дослідженні використано іноземні та вітчизняні доктринальні джерела, наводяться приклади із судової практики останніх років.

Ключові слова: довірча власність, договір довірчого управління майном, довірчий управитель, бенефіціар, траст, повноваження власника.

Naumenko M.I. Trust law rights: civil legal aspects. Papers on obtaining an educational degree «Master» in specialty 081 «Law» - Petro Mohyla Black Sea National University, Nikolaev, 2019.

The master's thesis is devoted to the study of trust law as a common law institute, which has been recently adopted in the national legal system in the form of obligatory relations with a property management contract establishing a trust law property for a certain distinct property. The classical doctrine of trust law, variants of its reception in the national legal system of the continental type, the legal nature and specificity of the conclusion and implementation of the contract of trust law property are analyzed. The main features of management of such property as money, securities, real estate are defined in this work. Determining the basic concepts, formulating the features of civil-law relations in the field of property management in Ukraine are presented as results of the thesis. The foreign and national doctrinal sources are used as a theoretical background and the examples from the jurisprudence of recent years are provided.

Key words: trust law, trust management property agreement, confidential superintendent, beneficiary, trust, owner's authority